83.3/4УКР)
Х 21

TRD

1814-1964

1964.

И Шевченко, Тарас Григорович, 1814-1861 —
20 Конф. наукові — Харків, 1964 — Тези доп.,

Шевченко Т.Г.
Конф. наукові
Харків
1964
Тези доповідей

83.3(4Укр)
Х21
8342

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УРСР

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ БІБЛІОТЕЧНИЙ ІНСТИТУТ

НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ, ПРИСВЯЧЕНА 150-РІЧЧЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

(19 — 20 березня)

ПРОГРАМА І ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Харків — 1964

Бібліотека ХДАК
інв. № Бр.68493/1

ШАНОВНИЙ ТОВАРИШУ . . . . . .

19—20 березня цього року відбудеться наукова конференція, присвячена 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка.

Ректорат, партійна організація та місцевий комітет запрошують Вас взяти участь у роботі конференції.

ПРОГРАМА КОНФЕРЕНЦІЇ

19 березня, 14-30 — 18-00, Актовий зал

Вступне слово ректора інституту, доцента *О. І. Євсєєва*

ДОПОВІДІ:

1. Т. Г. Шевченко та М. Г. Чернишевський.
   С. М. Лапіна, доцент, кандидат філологічних наук.
2. Історичні погляди Т. Г. Шевченка.
   Ф. О. Єщенко, доцент, кандидат історичних наук.
3. Т. Г. Шевченко і театр.
   О. Б. Скибневський, в. о. доцента, заслужений діяч мистецтв.
4. Шевченко і Шекспір.
   Й. Я. Каганов, доцент, кандидат філологічних наук.
5. Двотомна бібліографія літератури про Т. Г. Шевченка.
   І. О. Вовченко, викладач.
6. Т. Г. Шевченко і дитяча література.
   В. М. Островська, старший викладач.
7. Т. Г. Шевченко на сторінках дитячої дожовтневої преси.
   С. О. Велігодська, старший викладач.

---

20 березня, 14-30 — 18-00, Актовий зал

1. Т. Г. Шевченко на екрані.
   О. О. Шимон, старший викладач.
2. Т. Г. Шевченко і М. В. Лисенко.
   Д. М. Березовська, старший викладач.
3. І. Я. Франко про Т. Г. Шевченка — народного митця.
   К. М. Лойко, доцент, кандидат філософських наук.
4. Шевченківські традиції в сатирі Остапа Вишні.
   В. О. Дорошенко, викладач.

5. До питання традицій Т. Г. Шевченка в перших творах І. С. Нечуя-Левицького.

Г. А. Кравець, доцент, кандидат філологічних наук.

6. Експозиційна і масова робота Канівського державного музею-заповідника «Могила Т. Г. Шевченка».

Г. Й. Чернявський, кандидат історичних наук.

7. Шевченківські дні в клубних закладах України (1921 — 1925 рр.).

С. І. Наконечний, аспірант МДБІ.

8. Шевченківські ювілеї 1911 та 1914 років і ставлення до них царизму.

А. П. Виноградов, доцент, кандидат історичних наук.

9. Ім'я великого Кобзаря відомо у всьому світі.

Л. О. Григор'єва, викладач кафедри іноземних мов.

КОНЦЕРТ

С. М. ЛАПІНА,
доцент, кандидат філологічних наук

Т. Г. ШЕВЧЕНКО І М. Г. ЧЕРНИШЕВСЬКИЙ

1. У визначенні історичного місця Шевченка-поета та ролі його творчості в літературі 50—60 рр. XIX ст. не можна обійти питання зв'язків поета з російськими революціонерами-демократами і насамперед з М. Г. Чернишевським.

2. Історико-літературна закономірність ідейних зв'язків, взаємовпливу та особистої дружби Шевченка та Чернишевського — наочне свідчення і доказ спільності прогресивного розвитку двох братніх народів.

3. Зростання ролі Шевченка як національного українського поета внаслідок дружби його з М. Г. Чернишевським. Благотворний вплив поезії Шевченка на поглиблення народності російської літератури.

4. Увага та інтерес революціонера-демократа Чернишевського не тільки до поезії Шевченка, а і до особи поета — сина народу, нещодавнього кріпака. Співчуття долі українського поета-революціонера — підстава дальшої дружби та спільної праці двох великих сучасників.

5. Знайомство Чернишевського з поезією Шевченка, а також Шевченка — з діяльністю російського революціонера-демократа ще на початку 50 рр., усвідомлення ними ідейної спільності ще до особистої зустрічі.

6. Обставини особистого знайомства Чернишевського та Шевченка, зустрічі їх в роки революційної ситуації, взаємні симпатії поета та критика. Дружба українського поета з родиною Чернишевського.

7. Спільність естетичних поглядів Шевченка та Чернишевського. Визнання ними суспільної, перетворюючої ролі мистецтва.

8. Спільність позицій Чернишевського і Шевченка в поглядах на засоби знищення кріпосницького ладу та питання національно-визвольної боротьби. Спільність образної системи, езопівських засобів висловлення своїх думок.

9. Співпадання поглядів Чернишевського та Шевченка в питаннях релігії, зокрема християнства.

10. Інтерес Шевченка до журналу, керованого Чернишевським, та увага «Современника» до поезії Шевченка.

11. Безперечність, на погляд Чернишевського, авторитету Шевченка в питаннях знання народного життя та розуміння народних інтересів.

Посилання критика на творчість Шевченка в його твердженнях про розвиток української мови та літератури.

12. Чернишевський про світове значення творчості Шевченка та його роль як основоположника нової української літератури.

Ф. О. ЄЩЕНКО,
доцент, кандидат історичних наук

ІСТОРИЧНІ ПОГЛЯДИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

1. В історії українського народу, в розвиткові його суспільно-політичної думки, літератури й мистецтва видатне місце належить Т. Г. Шевченкові. Суспільно-політичні погляди Тараса Григоровича розвивались під впливом російського визвольного руху і прогресивної літератури. Особливо великий вплив на подальший розвиток його філософських і загальнополітичних поглядів мали російські революціонери-демократи, в єднанні з якими зміцнювались сили і прогресивність Шевченка і як поета, і як борця. Роки після повернення з заслання були найбільш плодотворними в розквіті духовних сил поета. В цей період діяльності Шевченко зближується з гуртком «Современника» і особисто з Чернишевським. Саме тому найбільшої чіткості й глибини суспільно-політичні та філософсько-естетичні погляди його досягли в останні роки життя.

2. Шевченкові були відомі майже всі твори російської історіографії першої половини XIX ст. Він був також добре обізнаний з новинками зарубіжної історичної літератури; Тарас Григорович досконально знав історію стародавньої Греції і Риму і вільно оперував фактами з середньовікової і нової історії, виявляючи при цьому глибочінь знань і широку політичну орієнтацію в трактуванні історичних проблем. Всебічно були вивчені Шевченком і праці представників української історіографії першої половини XIX ст., однак він негативно ставився до реакційно-романтичних висновків цих представників дворянського націоналізму. Історичні джерела і документи були завжди предметом особливої уваги Шевченка, великого значення він надавав також археології, що давало йому можливість самостійно розробляти історичні

джерела і викривати фальсифікаторів історії українського народу.

3. Про історичні погляди Шевченка дають яскраве уявлення його поетичні твори, повісті, щоденник. Серед багатої поетичної спадщини великого Кобзаря нараховується до двох десятків історичних поем, зокрема таких, як: «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гайдамаки», «Сон», «Єретик», «Великий льох», «І мертвим і живим і ненародженим землякам моїм», «Тополя», «Тризна», «Перебендя», «Іржавець». Крім того, в ряді невеликих віршів мають місце важливі висловлювання відносно окремих історичних подій.

4. Шевченко вбачав в історії України історію народних мас, історію боротьби пригнобленого народу за своє визволення. В противагу українській дворянсько-буржуазній історіографії він вважав, що українське селянство пригноблювалось не лише польськими феодалами. «Твердженням» лібералів (Костомарова і Куліша) про безкласовість українського народу Тарас Григорович протиставив свою історичну концепцію класової боротьби. У вірші «Я не нездужаю нівроку» він одверто закликав до повстання: «А щоб збудить хиренну волю, — писав Шевченко, — треба миром, громадою обух сталить, та добре вигострить сокиру — та й заходиться вже будить». Цей твір особливо яскраво свідчив про єдність поглядів Шевченка з керівниками російської революційної демократії і був відгуком на їх заклик «К топору зовите Русь».

5. Важливе місце в історичних поглядах Шевченка займала думка про неперервний розвиток суспільства. Так, наприклад, в передмові до «Гайдамаків» поет відзначав: «Все іде, все минає, і краю немає. Куди ж воно ділось? Відкіль узялося?».

По своїм філософським поглядам Шевченко був матеріалістом. Правда, спочатку його матеріалізм мав випадковий характер, однак він безперервно поглиблював і поширював свої наукові знання. Він зрозумів суть двох течій філософської думки і став на бік матеріалізму. Для розуміння матеріалізму Шевченка важливе значення має його поема «Марія», написана після повернення з заслання, в роки близького знайомства з Чернишевським. Говорячи про матеріалістичні погляди Тараса Григоровича, необхідно підкреслити, що він розглядав природу як вічну і незалежну безконечність, незалежну від свідомості людини і будь-яких духовних сил. Однак в поглядах на суспільне життя Шевченко залишався на позиціях ідеалістичного розуміння історії, він ще не мав наукового уявлення про соціалізм. Взагалі ж, суспільно-поетичні і естетичні погляди Шевченка потрібно

розглядати історично, враховуючи, що він, як і Чернишевський, був виразником та ідеологом селянської демократії.

6. Великий революційний демократ Т. Г. Шевченко був незламним борцем за соціальне і національне визволення свого народу, але разом з цим він щиро уболівав за долю всіх пригноблених трудящих і був полум'яним поборником дружби народів. Шевченко боровся за єдність і дружбу всіх слов'янських народів, розуміючи, що це об'єднання може відбутись лише внаслідок всенародного революційного повстання.

Палко ненавидячи царизм, Шевченко гаряче любив великий російський народ і високо цінував його багатовікову боротьбу проти кріпосного права. У виступах російських селян він вбачав силу, в союзі з якою українські селяни могли знищити кріпосництво.

7. Говорячи про приєднання України до Росії у 1654 році, Шевченко дав позитивну оцінку Богдану Хмельницькому, проте він бачив, що царизм турбувався лише про інтереси російських і українських поміщиків, і засуджував колоніальну політику царизму; звідси його багаточисельні негативні висловлювання про Петра I й Катерину II. Але він різко таврував зрадника Мазепу, що запродався шведам. Значну увагу приділяв Шевченко також проблемам Запорізької Січі і козацтва. Ідеалізація Запорізької Січі була для Шевченка, як і для декабристів і російських революційних демократів, одним із засобів боротьби проти ненависного кріпосницького ладу.

Історичні твори Шевченка викликали на нього нападки з боку дворянських і буржуазних істориків, проти націоналістичних концепцій яких революціонер-демократ провадив нещадну боротьбу.

8. Т. Г. Шевченко щиро вірив у краще майбутнє, коли «Встане Україна. І розвіє тьму неволі, світ правди засвітить», коли «Врага не буде супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі».

Робітничий клас, невід'ємною частиною якого є пролетаріат України, і керовані ним трудящі маси під прапором великого Леніна повалили експлуататорський лад, здійснили соціалістичне перетворення країни, возз'єднали український народ, досягли небувалого в історії розквіту української державності, економіки і культури, про що мріяв і за що боровся Т. Шевченко. Невмируще слово великого Кобзаря і сьогодні служить благородній справі боротьби народів за своє соціальне і національне визволення, за дружбу, за мир у всьому світі.

О. А. СКИБНЕВСЬКИЙ,
в. с. доцента, заслужений діяч мистецтв

Т. Г. ШЕВЧЕНКО І ТЕАТР

1. Зв'язки Т. Г. Шевченка з театром вивчені мало. Проте його твори (особливо російські повісті та записи в Щоденнику) і спогади мемуаристів дають підставу для міркувань про тривалий інтерес великого поета-художника до театру.

2. П'єса Т. Г. Шевченка «Назар Стодоля» як визначний твір українського національного театру доводить, що Шевченко, зберігаючи творчу самостійність, в той же час плодотворно використовує кращі зразки російської і світової драматургії.

3. Поеми Т. Г. Шевченка не раз служили матеріалом для інсценіровок, поділяючи в цьому відношенні долю пушкінських творів. Це свідчить про наявність в поезії Шевченка якостей, близьких природі театру.

4. Щоденник і листи Т. Г. Шевченка містять в собі велику кількість міркувань про специфіку акторської гри та роль театру як школи життя. В цьому відношенні особливої уваги заслуговують його відгуки про п'єси М. В. Гоголя, О. М. Островського та уроки, які він давав артистці К. Піуновій.

Необхідно окремо відзначити рецензії Т. Г. Шевченка, надруковані в «Нижнегородских Губернских ведомостях», де він формулює свої погляди на акторську майстерність.

5. Дружба Т. Г. Шевченка з великим російським актором М. С. Щепкіним виникла на грунті спільності творчих поглядів на реалізм і народність театрального мистецтва.

Дружба з видатним негритянським трагіком Айрі Ольріджем — яскрава сторінка в біографії Шевченка, що свідчить про його вміння глибоко і вірно оцінювати акторську творчість.

6. Лише після Великої Жовтневої соціалістичної революції і п'єса «Назар Стодоля» і численні інсценіровки творів Шевченка (серед яких слід окремо відзначити постановку «Гайдамаки» Харківським театром, що носить ім'я поета) знайшли гідне сценічне втілення.

На теми шевченківських творів написані опери, створені балети і кінофільми, а українська радянська драматургія в ряді п'єс намагалася відтворити образ Великого Кобзаря на сцені.

Творчість Т. Г. Шевченка залишила глибокий слід в історії українського театру, даючи акторам і режисерам чудовий матеріал для створення сценічних образів.

Й. Я. КАГАНОВ,
доцент, кандидат філологічних наук

ШЕВЧЕНКО І ШЕКСПІР

1. Протягом всього свого свідомого життя Т. Г. Шевченко виявляв великий інтерес до творчості Шекспіра. Численні згадки про велетня світової драматургії знаходимо в «Журналі», листах, художніх творах (зокрема в російських повістях) Шевченка. Висловлювання мемуаристів підтверджують наявність у нього особливої шаноби до Шекспіра, що є зайвим доказом великої обізнаності Шевченка з світовою літературою, всупереч твердженням українських буржуазних націоналістів.

2. Переконливим свідченням глибини сприймання і тлумачення шекспірових образів Шевченком є його гравюра до трагедії «Король Лір». Зіставлення «Шевченко—Рембрандт», яке не раз робили дослідники творчості Шевченка-офортиста, слід доповнити аналізом того, що давало йому як художнику читання Шекспіра з його «вольністю і широтою» у трактовці характеру, з його різкими контрастами світла і тіні і — перш за все — з його безмежною людяністю.

3. Добре відома захопленість Шевченка грою геніального негритянського трагіка Айрі Ольріджа, який (за висловом поета) показував «живого Шекспіра». Театрознавці стверджують, що в грі Ольріджа переважали реалістичні елементи. В створених ним образах Отелло, Макбета, Короля Ліра глядачі, перш за все, сприймали великий біль за людину, гуманістичне поривання подолати обставини, які у житті неминуче приводять до трагічного конфлікту. Саме цим (а не лише тільки однаковістю гіркої долі, яка судилася їм обом) пояснюється дружба, що виникла так хвилююче швидко між поетом і актором.

4. Тему «Шевченко і Шекспір» не можна обмежувати фактографічними спостереженнями і розшуками, якими б цікавими вони не були самі по собі. Цю тему (як і взагалі аналогічні дослідження) ми повинні розробляти на широкому тлі зв'язків світогляду і творчої спадщини поета з великими традиціями розвитку попередньої культури і мистецтва. Це аніяк не зменшує національної самобутності великого сина українського народу, а, навпаки, є доказом його величі. Наявність таких зв'язків допомагає будувати «золотий міст зрозуміння і спочування» (слова І. Франка) між культурами різних народів і епох.

Під таким кутом зору виникає можливість говорити про **шекспіризм** Шевченка, який слід трактувати як вільне і творче стремління поетове відображати дійсність з такою ж глибиною, з таким же почуттям часу і таким же пристрасним бажанням знайти в людині людину, які були властиві Шекспіру. Досліджуючи гуманізм Шевченка, обминути цього анік не можна.

Багате поле для таких висновків дає дослідження природи трагедійного конфлікту в поемах Шевченка, побудованих на історичних сюжетах. За вдалим висловом одного з радянських літературознавців, «Чи не ті ж самі почуття образи за людину, чи не та сама свідомість

«Бессилия прав, тиранов притеснения,
Обиды гордого»

тримають «свячений ніж» у руці Яреми Галайди і рапіру в руці Гамлета» (С. Савченко, 1939 р.).

І. О. ВОВЧЕНКО,
викладач

ДВОТОМНА БІБЛІОГРАФІЯ ЛІТЕРАТУРИ ПРО Т. Г. ШЕВЧЕНКА

1. Бібліографія Т. Г. Шевченка не мала достатнього розвитку в дореволюційні роки. Найважливіший покажчик до революції був складений українським літературознавцем М. Комаровим і виданий в 1903 році в Одесі. Цьому покажчикові дали позитивну оцінку І. Я. Франко і український літературознавець В. Доманицький, які вказали одночасно і на ряд його недоліків та пропусків.

2. За роки Радянської влади кількість покажчиків видань творів Т. Г. Шевченка і літератури про нього набагато зросла. Велике значення мають покажчики, складені на допомогу науковому дослідженню творчості Т. Шевченка. Серед них слід відзначити роботи М. Яшека, А. Багрія, М. Сумцова, М. Плевако. Велике значення має покажчик, складений колективом бібліографів Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна в 1941 році. Робота, що містить відомості про видання творів Т. Г. Шевченка в роки Великої Вітчизняної війни, складена Ф. К. Сараною, і опубліковані ним списки нової літератури про Т. Г. Шевченка в збірниках праць наукових шевченківських конференцій сприяють подальшому розвитку бібліографії письменника.

3. Видання в 1963 році покажчика «Т. Г. Шевченко. Бібліографія літератури про Т. Г. Шевченка» в 2-х томах є значним досягненням в розвитку бібліографії письменника. Ко-

лектив бібліографів Державної публічної бібліотеки в Києві і Бібліотеки Академії наук УРСР у Львові провів значну роботу, використавши в доборі матеріалу раніш складені покажчики і включивши багато нових джерел про поета. Основне завдання покажчика полягає в тому, щоб підсумувати наслідки досліджень творчості великого Кобзаря на протязі 120 років (з 1839 до 1959 рр.).

4. Це завдання визначило вирішення найважливішого методичного питання про складання покажчиків — добір літератури. В доборі літератури складачі керувалися принципом комуністичної партійності, що вимагає конкретного підходу до вирішення питання про наукову важливість кожної праці. Упорядники виключили з реєстрації літератури праці буржуазних українських націоналістів, які фальсифікували творчість Т. Г. Шевченка, а також ряд брошур і статей компілятивного характеру.

5. До позитивних якостей покажчика слід віднести різноманітність включених до нього матеріалів (історико-літературні джерела, монографії, статті, нотатки про вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка). Позитивним є й те, що в покажчикові про Т. Г. Шевченка вміщені праці літературознавців братніх республік. Велике значення має розділ, присвячений бібліографії бібліографії, складений повніше в порівнянні з окремо виданою бібліографією другого ступеня про Т. Г. Шевченка в 1961 році. Весь матеріал двотомної бібліографії описано з достатньою повнотою і потрібною точністю. Заперечення викликає сумарний опис збірників статей про Т. Г. Шевченка науково-дослідницького характеру. Матеріали цих збірників вимагають аналітичного розписування. Дуже великий обсяг включених праць (понад 12 000 назв) дозволяє вважати цілком доцільним хронологічне розміщення літератури, а не тематичне. Правильним рішенням в покажчикові є відокремлення матеріалів ювілейної хроніки в середині року. Велике значення для використання даної бібліографії мають допоможні покажчики, особливо предметно-тематичний і прізвищ авторів праць про Т. Г. Шевченка.

7. Матеріали в покажчикові частково анотуються, в основному це ті праці, тема яких незрозуміла з назви. Але слід було також проанотувати і праці, які ще не втратили свого наукового значення, але мають серйозні ідейні недоліки, наприклад П. Куліша, Сакуліна.

Перед радянськими біографами стоїть серйозне завдання в розробці біографії видань Т. Г. Шевченка (над цим протягом довгих років працює відомий бібліограф Ю. Меженко), а також рекомендаційних покажчиків для читачів, що вивчають творчість Т. Г. Шевченка.

В. М. ОСТРОВСЬКА,
ст. викладач

Т. Г. ШЕВЧЕНКО І ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА

1. Т. Г. Шевченко, який ніжно любив дітей і піклувався про їх долю, сприйняв від своїх учителів і друзів-соратників російських революційних демократів їх настанови і програму виховання підростаючого покоління.

2. Т. Г. Шевченко — основоположник нової української літератури для дітей. В своїх поетичних і прозових художніх творах та в малюнках Кобзар вперше майстерно відтворив образи дітей, реалістично відобразив їх життя за жахливих часів кріпацтва.

Твори Шевченка, які увійшли до читання дітей різного віку, вчили і вчать їх ненависті до панів-кріпосників, до гнобителів, до самодержавства, навчають пильно вдивлятися в навколишній світ, любити природу, рідний край, шанувати людей-борців, людей-трудівників.

3. Творчість Т. Г. Шевченка мала великий вплив на формування прогресивної української дожовтневої дитячої літератури.

Під впливом і за настановами великого поета Марко Вовчок пише твори для дітей, ставши видатним класиком-прозаїком в дитячій літературі.

Великий вплив Шевченка позначився і на творах П. Мирного для дітей і про дітей. П. Мирний користується такими засобами розкриття образів, які характерні були і для Шевченка в змалюванні злиденного життя сироти, вболівання матері за долею своєї дитини, в оспівуванні природи.

Леся Українка і Михайло Коцюбинський, Павло Грабовський і Іван Франко в нових умовах боротьби трудящих за визволення своїми поетичними і прозовими творами для дітей ще більше поглибили традиції великого Кобзаря. В дитячій літературі вони виступили як борці за ідейність, за реалізм, за створення художнього слова — зброї, яка б виховувала у дітей та підлітків патріотичні почуття, яка б кликала підростаюче покоління до революційної боротьби за нове, щасливе життя народу.

Традиції Шевченка продовжуються і в радянській літературі для дітей, перед якою стоїть почесне завдання виховувати їх в комуністичному дусі.

4. Ще за дожовтневих часів діти завжди з захопленням читали і слухали твори Т. Г. Шевченка. Про це свідчать, зокрема, спогади багатьох друзів і прихильників великого поета. Наприклад, цікаві спогади харківського педагога В. С. Гнилосирова, письменника С. Васильченка та інших.

Твори Шевченка для дітей за дореволюційних часів вже добирались в збірки («Діткам і дорослим» — склав у 1908 р. професор Сумцов), входили до українських читанок («Вінок»— 1911 р.). З цензурних та інших причин в ці збірки добирались переважно вірші, в яких Шевченко змальовує природу.

В кінці XIX і на початку XX століття видається для дітей більш повний «Малий Кобзар» українською і російською мовами (в Черкасах — 1900 р., у Львові — 1905 р., в Києві і Петербурзі 1911 р.).

Поширювали твори Шевченка серед дітей і дитячі журнали «Дзвінок», «Молода Україна» та інші, в яких також переважно друкувалися пейзажні вірші Кобзаря та окремі поезії про дітей. В журналі «Молода Україна» були, наприклад, надруковані: «Весняний вечір» («Садок вишневий коло хати»), «Діброва» («Ой діброво, темний гаю»), «Кобзар» («Катерина»), «На великдень на соломі».

Журнал «Дзвінок» щороку містив матеріали про Шевченка, в яких часто відбивалися буржуазно-націоналістичні тенденції його видавців. М. Коцюбинський в боротьбі за правдиве висвітлення життя і творчості Шевченка складає і друкує в «Дзвінку» нарис «Шевченкова могила».

5. Велике пізнавальне і виховне значення мають твори Шевченка і для радянських дітей. Зразу після перемоги Жовтня «Маленький Кобзар» Шевченка друкується в Києві (1917 р.), Лубнах (1918 р.), Кам'янець на Подолі (1919 р.), у Львові (1923 р.).

Для читачів різного віку багато разів виходять твори Шевченка про життя селян-кріпаків, про тяжку долю дітей-кріпаків, дітей-сиріт; для малюків — збірки уривків з творів поета, в яких оспівується рідна природа; ці видання особливо яскраво ілюстровані.

6. Героїчний образ Кобзаря розкривається в багатьох радянських творах для дітей біографічного жанру (С. Васильченко «В бур'янах», О. Іваненко «Тарасові шляхи» та інші її твори, Д. Красицький «Дитинство Тараса», «Дітям про Тараса», О. Пархоменко «Горич», Л. Смілянський «Юність поета» та інші).

С. О. ВЕЛІГОДСЬКА,
ст. викладач

Т. Г. ШЕВЧЕНКО НА СТОРІНКАХ ДИТЯЧОЇ ДОЖОВТНЕВОЇ ПРЕСИ

1. Великий український поет-революціонер Т. Шевченко у своїй багатогранній діяльності значну увагу приділяв питанням виховання підростаючого покоління. Педагогічні погляди письменника знайшли свій вияв і в його художній творчості та епістолярній спадщині. До питань виховання і навчання Шевченко підходить з революційно-демократичних позицій. Непримиренний ворог і борець проти самодержавно-кріпосницького ладу, Т. Шевченко, як і російські революціонери-демократи, вбачає в літературі могутній засіб виховання в дусі боротьби за кращі ідеали людства. Про значення художньої літератури в житті людини він, зокрема, пише у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали», «Журналі», листах. Свідченням великої уваги письменника до питань виховання і навчання є й «Буквар Южноруський», створений Т. Шевченком для дітей народу й надрукований у 1861 році.

2. Починаючи з 60-х років, літературна та педагогічна громадськість Наддніпрянської України, Буковини, Галичини та Росії використовує багато високохудожніх, глибоко народних реалістичних творів Т. Шевченка як матеріал для дитячого читання, про що свідчать факти неодноразового надрукування поезій Кобзаря в дитячих хрестоматіях («Хрестоматія для середньої школи» О. Барвінського, «Хрестоматия для младших школьников» В. Стоюніна та інші), видання для дітей окремих збірок його поезій, як наприклад: Т. Шевченко, «Збірка поезій», 1891 р., Львів.

3. Особливо широко популяризувалася творчість Т. Шевченка в дитячих періодичних виданнях. Український ілюстрований журнал для дітей «Ластівка» (1869—1881 рр.), що видавався М. Клемертовичем, прихильником галицьких москвофілів, щорічно вміщував ліричні твори поета, в яких змальовувалась чудова українська природа. Товариство «Руська бесіда» на Буковині заснувало журнал «Библиотека для молодежи», що виходив з 1885 року в Чернівцях під редакцією Омеляна Поповича. Цей журнал друкує теж вірші та уривки з поем Кобзаря і майже щороку вміщує в ювілей Шевченка його портрети.

Велике місце посідають твори Шевченка на сторінках Львівського дитячого журналу «Дзвінок», який видавався Руським Товариством Педагогічним з 1890 по 1914 рік. «Дзвінок» друкує в різні роки такі твори та уривки з творів Тараса Григоровича: «Іван Підкова», «Перебендя», «Садок вишневий коло хати», «А я в попа обідала», «Давно то діялось, ще в школі» і багато інших.

4. Найбільш широко відзначив журнал «Дзвінок» 30-ті роковини з дня смерті Т. Шевченка, вмістивши в 1891 році не тільки твори самого поета, а й різноманітний матеріал про нього: поезії, спогади, нариси, життєписи, музичний твір на слова Кобзаря та різні художні ілюстрації. Ці твори належали таким авторам, як Коцюбинський, Грінченко, Макси-

мович, композитор М. Лисенко та інші. У творах, присвячених світлій пам'яті поета, його творчість висвітлювалась не завжди правильно. Редактори журналу — О. Барвінський, В. Шухевич, діячі націоналістичного толку, намагалися фальсифікувати спадщину Кобзаря в націоналістичному дусі, перетворити його з революціонера, войовничого атеїста в проповідника «класового миру», в вихователя віри в бога (редакційні статті про Шевченка в «Дзвінку» за 1890, 1893, 1894, 1895 роки, твори окремих письменників).

5. Але відповідно історичній правді висвітлювали життя і творчість поета у своїх творах для дітей М. Коцюбинський (в нарисі «Шевченкова могила». «Дзвінок», 1891, № 5), Г. Мачтет (в подорожі «На могилі Т. Шевченка», «Дзвінок», 1897, № 7), О. Макарушка (в науковій статті з історії літератури «Учені розмови Нікольця з татком про Т. Шевченка». «Дзвінок», 1897, № 7—14) та інші представники прогресивної літератури.

6. Велику увагу Т. Г. Шевченкові приділяє й передова дитяча преса Росії. Наприклад, в одному з найкращих російських дитячих журналів «Детское чтение», що видавався з 1869 року відомими педагогами О. і В. Острогорськими, вміщувались переклади творів українського поета (уривки з поем «Гайдамаки», «Іван Підкова», «Катерина» тощо). Намагаючись прищепити своїм юним читачам любов до вітчизни, до рідного народу і в той же час гуманне ставлення до всіх націй, редактори Острогорські використовують для цієї мети біографічний та історичний матеріал. Журнал «Детское чтение», друкує біографічну статтю про Т. Г. Шевченка, вміщує оповідання О. Єфименко «Пасечник Черного леса», яке авторка написала за мотивами поеми Т. Шевченка «Тарасова ніч».

7. Пропаганда літературної спадщини Кобзаря та матеріалів про його життя російською та українською дожовтневою пресою мала велике значення у справі виховання підростаючого покоління в дусі ненависті до гнобителів, любові до трудового народу, боротьби проти самодержавно-кріпосницького ладу.

О. О. ШИМОН,
ст. викладач

Т. Г. ШЕВЧЕНКО НА ЕКРАНІ

1. Закономірність прагнення відобразити творчість і постать Т. Г. Шевченка в кіно з самого початку розвитку радянського кіномистецтва: мислитель, художник, він всією

суттю свого багатогранного, полум'яного і безмежно щедрого таланту був близький синтетичній природі кіно.

2. Перші спроби екранізації творів Т. Г. Шевченка («Наймичка», «Катерина»). Значний вплив класичних літературних творів, в тому числі і творів Т. Г. Шевченка, на зародження кінодраматургії, побудованої на суспільно-значимих життєвих протиріччях, на контрастах у ставленні до життя людей різних соціальних груп.

3. «Шевченко на екрані» — один із заходів по увічненню пам'яті великого народного поета в ряді перших культурних заходів Радянської України. Створення великого історичного художнього фільму «Тарас Шевченко» (1925—1926) — значна подія в політичному і культурному житті республіки, що свідчить про продовження боротьби народу проти намагань буржуазних націоналістів фальсифікувати постать великого Кобзаря і є доказом художньої і технічної зрілості республіки. Резонанс, який мала картина в нашій країні і за кордоном.

Найбільше значення фільму «Тарас Шевченко» полягало в тому, що він викликав великий інтерес до життя і творчості поета. Детальне вивчення творів Шевченка мало помітний вплив як на ідейно-тематичні шукання художників кіно, особливо в галузі історичного жанру, так і на шукання нових прийомів кінематографічного рішення матеріалу, нових засобів виразності.

4. Екранізація творів Шевченка «Княгиня», «Злива», «Коліївщина» (обидва останні за поемою «Гайдамаки»), «Прометей» (за поемою «Кавказ»), «Назар Стодоля».

5. Образ і твори Т. Г. Шевченка на екрані в післявоєнні роки. Робота Амвросія Бучми над образом Шевченка. Фільм І. Савченка «Тарас Шевченко» — велике досягнення радянського кіномистецтва.

6. Творчість Т. Г. Шевченка, його велике життя і багатогранна діяльність — невичерпна тема для кіномистецтва, джерело натхнення, полум'яної пристрасності, художньої виразності, приклад боротьби для народів світу, що борються за своє визволення.

Д. М. БЕРЕЗОВСЬКА,
ст. викладач

ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО І МИКОЛА ВІТАЛІЙОВИЧ ЛИСЕНКО

1. Роль Тараса Григоровича Шевченка і Миколи Віталійовича Лисенка в історії українського народу, його визвольній боротьбі проти соціального і національного гніту.

Бібліотека ХДАК
інв. № Бр. 68493/1

Т. Г. Шевченко — геніальний співець свободи, борець за правду і волю, безпощадний викривач злочинів самодержавства, кріпацтва.

М. В. Лисенко — великий інтерпретатор поезії Шевченка в музиці.

Спільність поглядів цих двох художників, їх місце серед передових діячів культури, в українській літературі, в українському музичному мистецтві.

2. Народна пісня в житті і творчості Тараса Григоровича Шевченка.

Любов поета до народної творчості, глибоке знання українських дум, історичних пісень про боротьбу за волю, пісень, що оспівували тяжку долю кріпаків, жінки і дівчини, наймитів, рекрутів і т. д.

Всі ці образи, втілені в українській народній поезії, в українській народній пісні, знайшли своє відображення в поетичній творчості Кобзаря. Створення самим поетом дум під впливом народної поезії.

Українська народна пісня та її роль в житті поета на засланні. «Я забывал, что я в казармах слушаю эту очаровательную песню. Она меня переносила на берега Днепра, на волю, на мою милую родину» [1], — писав поет про пісню «Тече річка невеличка», почуту від солдата Скобелєва. Про цю ж пісню Шевченко також згадує в листі до Кухаренка в 1854 році. Він часто сам наспівує пісень.

Шевченко дуже любив російську народну пісню. В щоденнику, що поет вів на засланні, за 12 липня 1857 року є висловлювання з приводу прослуханої старовинної російської пісні про Ігнашу Степана сина Булавіна.

3. Микола Віталійович Лисенко — видатний музикант-етнограф.

Народна пісня в житті композитора, його мандрування по селах України та записування народної творчості.

Українські народні пісні в обробці Лисенка і зараз користуються любов'ю як професіональних хорових колективів, так і учасників художньої самодіяльності. Надзвичайно великий вплив народної пісні на творчість композитора. Він використовує інтонації українських колядок, веснянок, історичних пісень та дум, органічно поєднуючи їх з власною музикою.

4. Втілення поетичних образів «Кобзаря» Т. Шевченка в музичних творах М. В. Лисенка.

Ліричні, лірикодраматичні і лірико-жартівливі пісні, романси та ансамблі Лисенка на тексти Шевченка.

[1] Тарас Шевченко. Повна збірка творів, т. 3. Київ, 1949, Журнал (8 июля 1857).

Хорові твори Лисенка на тексти Шевченка, що свідчать про революційно-демократичні погляди поета та композитора.

Великі хорові твори — кантати, поеми, пройняті вірою в краще майбутнє, в те, що все оживе і «вольнії широкії скрізь шляхи простеляться» [1], не буде ні раба, ні владики. Поет і композитор пророкують, що «настане час великої небесної кари» [2], і всі слов'яни стануть «добрими братами».

Новаторські рішення М. В. Лисенка у правдивому втіленні художніх образів Т. Г. Шевченка привели його до створення нового жанру кантати-поеми з епізодами різноманітного характеру: епічними, героїчними, ліричними, пісенними, жанровими, тощо.

5. Твори М. В. Лисенка, присвячені пам'яті великого поета-революціонера, — «Жалібний марш» на текст Лесі Українки до 27-х роковин з дня смерті Тараса Григоровича та кантата на текст Самійленка, написаний до 50-х роковин з дня смерті поета.

5. Втілення ідеалів свободи, волі, братерства народів, за які боролись корифеї української літератури Т. Г. Шевченко та української музики М. В. Лисенко, в нашій радянській дійсності.

К. М. ЛОЙКО,
доцент, кандидат філософських наук

І. Я. ФРАНКО ПРО Т. Г. ШЕВЧЕНКА — НАРОДНОГО МИТЦЯ

1. І. Я. Франко вважав своїм великим вчителем соратника російських революціонерів-демократів Т. Г. Шевченка, який ствердив революційно-демократичний напрям в українському мистецтві та літературі. І. Франко сам вчився і вчив інших брати за взірець «чаруючі» твори Т. Шевченка як з погляду їх ідейно-тематичних настанов, так і з погляду їх художньої досконалості.

І. Франко дає глибокий і всебічний аналіз народності і реалізму, високої художньої майстерності і революційно-демократичної ідейності творів Т. Шевченка. На протязі всього свого життя І. Франко продовжував і розвивав в нових соціально-економічних умовах революційно-демократичні традиції Т. Шевченка і, зокрема, його естетичні погляди.

2. На основі вивчення художньої творчості, щоденника, листів Т. Шевченка І. Франко надзвичайно високо оцінює

[1] Лисенко. Кантата «Радуйся, ниво неполитая», ч. V.
[2] Лисенко. «Іван Гус».

естетичні погляди українського Кобзаря. Показуючи ставлення Т. Шевченка до мистецтва, І. Франко зазначав, що «штука є для Шевченка чимсь божественним, вічним, чимсь таким, до чого треба приступати з побожним трепетом» [1].

3. Відстоюючи матеріалістичні принципи в естетиці, доводячи, що предметом мистецтва є життя в усіх своїх проявах та взаєминах, І. Франко рішуче відкидає ідеалістичну естетику, для якої предметом вивчення є чиста краса. В цьому питанні І. Франко продовжує Т. Г. Шевченка, який з глибоким сарказмом засуджував естетику ідеалістів як «безжизненну» і як «настоящий немецкий суп-вассер» [2].

Т. Шевченко і І. Франко висловлюють подібні думки і про характер художнього відображення дійсності. Підкреслюючи різницю між фотографією і художнім змалюванням явищ навколишнього світу, Т. Шевченко писав, що «фотография как ни обольстительна, и все-таки она не заключает возвышенного прекрасного искусства» [3].

Перекликаючись із Т. Г. Шевченком, І. Франко говорить, що література має бути вірним зображенням життя, «образом, огрітим власним чуттям автора, надиханим глибокою ідеєю, але «не мертвою фотографією» [4].

4. Розуміючи, що тільки революційно-демократичне мистецтво допомагає народу зрозуміти хід суспільного розвитку, розібратися в суспільній боротьбі, І. Франко високо підносить революційно-демократичну поезію Т. Шевченка, яка є «не естетичною або якою-небудь іншою забавкою, але поважним горожанським ділом, смілим маніфестом вільного слова проти «темного царства» [5]. Для І. Франка поезія Шевченка є гострою зброєю боротьби за щастя народу, проти визиску і поневолення. І. Франко бачить і цінить віддану любов народу до «першого Русі сина», «народних нужд співака», «борця за потоптані людські права»—Т. Г. Шевченка.

5. На прикладі творчості Т. Г. Шевченка І. Франко показує, як «щира правда», глибокий ідейний зміст визначають багату, викінчену поетичну форму. Свої революційно-демократичні ідеї Шевченко виражає в простій, ясній композиції, в гарячому слові, в образній, мелодійній мові. За словами І. Франка, шевченковий геній, його революційні ідеї осяюють все, до чого «доторкається його перо».

---

[1] Іван Франко. Літературно-критичні статті, 1950, стор. 214.
[2] Тарас Шевченко. Повна збірка творів у трьох томах, т. III, 1949, стор. 123.
[3] Тарас Шевченко. Повна збірка творів в трьох томах, т. III, 1949, стор. 344.
[4] Іван Франко. «Молода Україна», Львів, 1910, стор. 38.
[5] Іван Франко. Літературно-критичні статті, 1950, стор. 88—89.

6. Шедеврами високохудожньої майстерності вважав І. Франко твори Т. Шевченка, в яких розкривається невичерпний арсенал поетичних засобів поета. Так, І. Франко говорить, що Т. Шевченко вміє викликати в уяві ряд конкретних образів, які дають в цілому зображення певної події, явища; великим досягненням було і вміння поета створювати типові образи на основі вірного узагальнення фактів живої дійсності та малювати життя людей живими, «виношеними в душі митця» образами, використовуючи просту, образну мову.

7. І. Франко дає високу оцінку сатирі Т. Шевченка, що бичує «темне царство» — «велике царство Російське». Захищаючи сатиру Шевченка від ліберально-буржуазної критики, яка в сатирі поета бачила «надмірну карикатурність», І. Франко вважав, що хоча Т. Шевченко й перебільшив у змалюванні окремих негативних представників царської Росії, проте він реалістично відтворив і гостро засудив всю бюрократичну систему самодержавно-кріпосницьких відносин Росії.

8. Захищаючи художню спадщину Шевченка від буржуазно-націоналістичної фальсифікації, що намагалася «видати Шевченка обкроєного», І. Франко глибоко певний в тому, що ніщо не вб'є шевченкову революційну поезію, з якої «сильніше ніж досі, повстане правда, вічна і жива». Вказуючи на прогресивний вплив творчості Шевченка на революційний рух народних мас, І. Франко зазначав, що твори Шевченка викликають у мільйонів «вічно нову насолоду», виховують у них почуття «гідності людей», кличуть їх до боротьби проти самодержавства, за нове щасливе, світле життя.

В. О. ДОРОШЕНКО,
викладач

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ТРАДИЦІЇ В САТИРІ ОСТАПА ВИШНІ НА МІЖНАРОДНІ ТЕМИ (1919—1933)

1. Революційно-демократична сатира Шевченка справила великий вплив на розвиток української радянської сатири і гумору. Вона стала для українських радянських сатириків одним з прекрасних зразків самовідданого служіння народові, батьківщині, школою високої майстерності, реалізму, народності.

2. Українські радянські сатирики підняли на новий, вищий ступінь традиції сатири Шевченка. Шевченківська сатира була покликом до селянської революції, мета її полягала у підриві основ самодержавного ладу.

Радянська сатира вперше в історії світової літератури стала захисником існуючого ладу.

3. Нові шляхи відкрив Жовтень перед українською радянською сатирою. Вона вийшла на широку дорогу міжнародного життя, включилася у боротьбу проти імперіалістичної реакції, колоніалізму, проти буржуазної ідеології та завойовницької політики капіталістичних урядів Заходу.

Одним із зачинателів української радянської політичної сатири став Остап Вишня, який спрямував вістря свого сміху проти ворогів нашої країни: «Сатирою, как оружием, — писав Остап Вишня про мету своєї творчості, — мы будем охранять покой нашего народа в его жизни и в его труде, высмеивая жалкие попытки врагов внешних» (Остап Вишня, Избранное, К., 1951, стор. 16).

4. Остап Вишня формувався як політичний сатирик в значній мірі під впливом революційних традицій полум'яної сатири Шевченка. З думою про народ, долю батьківщини розпочав свій творчий шлях молодий Остап Вишня в роки громадянської війни. Одначе на перших порах своєї творчості він не зумів піднятися до розуміння народного і творчого характеру Жовтневої революції, не усвідомив з належною глибиною її класового, соціалістичного змісту. Все це привело Павла Грунського (тодішній псевдонім сатирика) до внутрішньої розгубленості, ідейних блукань, помилок, бентежних роздумів. Ідеї Великого Жовтня, мудра політика Радянської влади, Комуністичної партії допомогли початківцю подолати тимчасові хитання, стати на позиції революційного мистецтва, на сторону революційного народу.

У виході молодого сатирика на позиції революційного народу, в його ідейно-творчому «прозріванні» поряд з іншими факторами велику роль відіграла творчість Шевченка, зокрема його політична сатира. Вона допомогла початківцю позбутись всяких дрібнобуржуазних ілюзій і забобонів, загострила його соціальну чуйність.

5. Вже в цей початковий період своєї творчості Остап Вишня виступає талановитим продовжувачем традицій революційної сатири великого Кобзаря. Використовуючи гнівне слово Шевченка, мотиви і образи його пристрасної поезії, в сатирі періоду громадянської війни він нещадно таврує, ганьбить запроданську антинародну сутність буржуазно-націоналістичних перевертнів, катів, що пнулися у проводирі народних мас, кричали про свою відданість «краєві», а насправді плазували перед імперіалістичними поневолювачами, іноземними загарбниками, продавали «неньку Україну» оптом і вроздріб на світових політичних ринках. Шевченківські сатиричні образи націоналістичних шашелів, жорстоких розпинателів, катів вітчизни, палкі і гнівні слова пристрасних

поезій «Осії. Глава 14», «І мертвим, і живим...», «П. С.», творчо використані у вишнівських фейлетонах і памфлетах «Знечів'я», «Ганьба!», «Не забудьте», «Про велике чортзнащо» та інших, кликали народні маси до боротьби проти зрадників, запалювали серця трудящих гнівом проти мерзенних запроданців.

6. З новою силою традиції шевченківської політичної сатири розкриваються в творчості Остапа Вишні в 20-х роках, коли змужнілий і загартований в горнилі класових битв періоду громадянської війни письменник прийшов до розуміння і засвоєння комуністичної ідеології, твердо став на позиції соціалістичного мистецтва.

В період відбудови народного господарства сатира Остапа Вишні на міжнародні теми веде непримиренну ідеологічну боротьбу проти імперіалістичної реакції, підступних дій і планів ворогів нашої країни, Радянської влади.

7. Мотиви шевченківської, антицарської, антинаціоналістичної сатири знаходять свій дальший розвиток в творчості Остапа Вишні цього періоду.

В огні боїв за перемогу Жовтня народ здійснив заповіти Кобзаря про вільне життя трудящих без царя і ката, навіки розірвав ланцюги соціального і національного гноблення. На голову розбиті у збройній боротьбі, представники експлуататорських класів колишньої царської Росії розбрелися по всіх світах, пішли на службу до західної буржуазії. Ось чому так багато уваги приділяє письменник в своїй сатирі на міжнародні теми розвінчанню і осміюванню «бувших людей», розкриттю реакційного обличчя тих, у кого були на службі націоналістичні і білогвардійські недобитки. Остап Вишня нещадно глузує, насміхається над людьми без батьківщини, викинутими на смітник історії. (Комедія-памфлет «Запорожець за Дунаєм»). Особливо гостро і нещадно викриває він підозрілу метушню націоналістичних зрадників, які продалися найчорнішій реакції, стали холуями фашистських головорізів.

8. З позицій войовничого атеїзму розвиває в цей період Остап Вишня антиватіканські традиції політичної сатири Шевченка і всієї прогресивної російської і української літератури. На основі нових фактів показує підступні плани Ватікану, контрреволюційну діяльність його посланців на українських землях.

9. По-новому розкриває в своїх сатиричних фейлетонах видатний письменник гуманістичні, патріотичні, інтернаціоналістичні традиції сатири Кобзаря. Розвиваючи ці мотиви на новій, соціалістичній основі, Остап Вишня говорить про успіхи нашого народу, соціалістичної Вітчизни на світовій арені. Він докладно розповідає про розгортання класових

битв на Заході, висловлює глибоке співчуття і моральну підтримку народам колоніальних поневолених країн.

10. Традиції Шевченка в сатирі Остапа Вишні проявляються не тільки в спільності окремих мотивів, тем. Видатний радянський письменник засвоїв і продовжив також деякі риси шевченківської поетики, сатиричної стилістики, окремі форми і засоби комізму, підпорядкувавши їх своїй творчій індивідуальності. Із дійових форм сатири Шевченка Остап Вишня успадковує традиційний для української прогресивної літератури минулого жанр сатиричного послання. У всіх типах свого фейлетону 20-х років — публіцистичного, белетристичного, драматичного — письменник, враховуючи досвід Шевченка, домагається органічного поєднання «позитивної» теми з сатирою.

11. Якщо для ліричної за своєю природою сатири Шевченка були властиві ораторсько-монологічні форми, закличні декларативні інтонації, то в сатирі Остапа Вишні переважають сатирико-розповідні форми, основою яких стала розмовно-розповідна манера оповіді. Остап Вишня щедро використовує в прозових фейлетонах також елементи ораторського стилю, лозунгові інтонації, риторичні фігури, які притаманні гнівним інвективом Шевченка.

12. Змінився характер сміху, комізму в сатирі радянського письменника порівняно з шевченківською поезією. На обличчі сатиричної музи Кобзаря трагічна і сувора доба викарбували грізний, гнівний сміх крізь сльози. Сатира Шевченка оповита скорботою, у його сміху заплакані очі.

Не ті барви і тони сміху в сатирі Остапа Вишні. Історичний оптимізм народу-переможця, героїка радянської дійсності вилились у сатирі Остапа Вишні у веселий регіт, у сміх до сліз над старим світом, над всім потворним, реакційним, мерзенним.

13. Одне з новаторських відкриттів Остапа Вишні в галузі поетики політичної сатири в українській літературі полягає в тому, що він завершив розпочаті Шевченком спроби поєднати так звану комічно-простацьку манеру розповіді з сатирою, ввів жартівливий, знижений стиль в галузь публіцистики. Вперше введений Шевченком в політичну сатиру образ народного оповідача став органічною, невід'ємною особливістю художньої природи вишнівської сатири на теми міжнародного життя.

14. Спираючись на традиції Шевченка, Остап Вишня щедро використовує в своїй сатирі знижену лексику, нарочито простацькі інтонації, характерний побутовий колорит, елементи бурлескної образності і прийоми народного гумору.

Всі ці засоби мають у фейлетонах письменника переважно сатиричне застосування, стають формою втілення авторських

негативних емоцій, викликаних потворною суттю зображуваних явищ.

Остап Вишня став не тільки спадкоємцем сатиричних традицій Шевченка, а й розвинув їх на основі методу соціалістичного реалізму. Він збагатив політичну сатиру в українській літературі новими художніми якостями, формами, засобами.

Г. А. КРАВЕЦЬ,
доцент, кандидат філологічних наук

ДО ПИТАННЯ ТРАДИЦІЙ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В ПЕРШИХ ТВОРАХ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

Творчість Т. Г. Шевченка — основоположника нової української літератури, родоначальника революційно-демократичного напрямку в ній, великого народного поета відкрила новий етап у розвитку літератури українського народу.

Традиції безсмертного Кобзаря продовжували і розвивали в нових умовах прогресивні українські письменники, серед яких був і І. С. Нечуй-Левицький.

Глибокий інтерес до життя, революційної діяльності й творчості Т. Г. Шевченка у майбутнього письменника виник дуже рано. Цьому у великій мірі сприяло те, що Кирилівка та інші навколишні села, пов'язані з іменем Т. Г. Шевченка, розташовані недалеко від Стеблева.

Знайомі заносили до родини Левицьких навіть у рукописному вигляді уривки з творів поета-революціонера. «Слава його тоді ходила скрізь по селах... він мене дуже вразив своєю поезією та народністю в поезії», — згадував пізніше в автобіографії письменник.

Вже в першому класі семінарії І. Левицький починає читати твори Т. Г. Шевченка. Першим з них попала до рук хлопця балада «Причинна», надрукована в альманасі «Ластівка». Балада справила таке враження, що, як згдує І. Левицький в автобіографії, він вивчив її напам'ять.

Під впливом творчості Т. Г. Шевченка І. Левицький, за його ж свідченням, у середині 60-х років, працюючи тоді вчителем у Полтавській семінарії, починає писати. Вже в перших творах «Дві московки», «Рибалка Панас Круть», у противагу буржуазно-ліберальним, а подекуди й націоналістичним впливом, яких зазнавала тодішня літературна молодь з боку «Основи», творчості П. Куліша, він виступає продовжувачем демократичних традицій попередньої української літератури, зокрема творчості Т. Г. Шевченка.

Демократизм, прагнення йти в літературі шляхом безсмертного Кобзаря виявились у молодого автора в глибокому інтересі до гострих соціальних проблем. Тема першої повісті «Дві московки» — засудження солдатчини як страшного соціального лиха в умовах царської Росії — була однією з провідних у творчості Т. Г. Шевченка, і розроблялась вона початкуючим письменником в дусі традицій великого народного поета. Трагедія двох подруг-московок, особливо Ганни, — це один з наслідків нещадного соціального і національного гноблення українського селянства з боку самодержавства.

Характерно, що вже в першому творі І. С. Нечуя-Левицького виявилась відмінність його ідейно-естетичних позицій від поглядів П. Куліша, що відбилось у спорідненому за тематикою до «Двох московок» його оповіданні «Інша людина». Якщо у П. Куліша основна увага звернена на русифікацію героя твору Полікарпа, його денаціоналізацію, то Іван—син Василя і Ганни в повісті І. С. Нечуя-Левицького— перш за все, морально скалічена людина. Школа кантоністів, у якій він навчався, ставила своєю метою виховати з солдатських синів вірних прислужників самодержавства. Тому в образі Івана, у протилежність героєві оповідання П. Куліша, на першому плані його егоїзм, корисливість, зневажливе ставлення до рідних, простого трудового люду, кар'єристські прагнення, а плутана російсько-українська мова, якою розмовляє Іван, лише один з допоміжних засобів його сатиричної самохарактеристики.

Образи Ганни, Марини, Василя, Івана, Панаса Крутя, як і героїв з народу в творах Т. Г. Шевченка, пройняті глибоким гуманізмом, неприхованим авторським співчуттям до їх трагічної долі. У той же час І. С. Нечуй-Левицький сміливо картає і засуджує тогочасне суспільне зло. У «Двох московках» це солдатчина, безземелля, в оповіданні «Рибалка Панас Круть» — непосильні податки, лихварство.

Показово, що вже на ранньому етапі творчої діяльності у молодого письменника, всупереч буржуазно-націоналістичним настановам П. Куліша, в дусі традицій Т. Г. Шевченка виявились мотиви інтернаціоналізму. Письменник-гуманіст в оповіданні «Рибалка Панас Круть» з глибоким співчуттям зображує єврейську бідноту, з симпатією відтворює її благородні людські якості. «І там під гряззю та при бідності, при горі б'ється в грудях людське серце, і там ховається любов», — з хвилюванням зауважує він.

Українському та єврейському трудовому людові протистоять панівні заможні верхи, уособленням яких виступають пан та його десятники, багатий єврей-лихвар Берко. Незважаючи на різну національну приналежність, і пан (поляк

чи українець), і єврей-шинкар є в однаковій мірі людськими п'явками, однією з жертв яких стає Панас Круть.

І. С. Нечуй-Левицький як пейзажист також у значній мірі зростав на традиціях Т. Г. Шевченка. У змалюванні природи автор «Двох московок» і «Рибалки Панаса Крутя» здебільшого звертається до засобу контрасту, який допомагає йому глибше розкрити трагедію своїх героїв, викрити і засудити тогочасне соціальне лихо. Протиставлення краси природи тяжкій дійсності — один з найулюбленіших поетичних прийомів Т. Г. Шевченка, і застосування цього творчого засобу І. С. Нечуєм-Левицьким свідчить про його бажання наслідувати художні принципи великого українського Кобзаря. Так, наприклад, виклику Василя до війська, що і принесло несподіване лихо в хату Хоменків, передує опис добробуту подружжя, ясний сонячний пейзаж, світлі мрії молодого господаря про землю.

Уже в ранніх творах відбилась глибока віра молодого письменника у невичерпні творчі можливості народу, в його світле майбутнє. Герої І. С. Нечуя-Левицького мріють про радісне життя, вільну працю на себе і для добробуту суспільства (Василь, Марина). Так, Марина перед трагічною смертю бачить світлий сон: в її уяві постає освітлена сонцем рідна Момотівка, вулиці Києва, поля повноколосої достиглої пшениці — символу народного щастя і добробуту. Цією різко контрастною картиною письменник прагне показати духовну чистоту, світлі поривання до щасливого трудового життя — якості, які не зміг витравити бруд соціального дна, що в ньому опинилася Марина.

У передсмертному сні Марини знайшла об'єктивне відбиття віра письменника в невмирущу моральну силу народу, що її невзмозі вбити ніякі життєві злигодні. Мимоволі тут згадується вірш Т. Г. Шевченка «Сон» («На панщині пшеницю жала...»), в якому, до речі, також в образі повноколосої пшениці відбито образні народні уявлення про світле майбутнє трудового селянства.

Продовження традицій Т. Г. Шевченка виявилось у молодого автора також у його зверненні до російської літератури як до великої школи художнього слова. Відомо, яку важливу роль у творчому формуванні українського Кобзаря відіграла передова культура, філософська, суспільно-політична думка і література російського народу. Автор «Двох московок», «Рибалки Панаса Крутя», перш ніж взятись за перо, по-творчому осмислив багатющий художній досвід передової російської літератури, насамперед творчості І. С. Тургенєва, М. В. Гоголя. Тому не випадково літературна критика 70-х років підкреслювала зв'язки перших творів І. С. Нечуя-Левицького з традиціями російської реалістичної літератури.

Отже, вже в повісті «Дві московки», оповіданні «Рибалка Панас Круть» І. С. Нечуй-Левицький впевнено стає на позиції критичного реалізму, основоположником якого в українській літературі був Т. Г. Шевченко. Молодий письменник, фіксуючи свою увагу на гострих соціальних проблемах, не обмежуючись змалюванням лише етнографічно-побутової сторони народного життя, хоча й виявляючи до неї чималий інтерес, викриває типові явища поміщицько-буржуазного суспільства: солдатчину, безземелля, непосильний податковий гніт, лихварство, реакційну систему виховання молоді. Водночас І. С. Нечуй-Левицький з великою симпатією малює трудовий народ, розкриває його високі моральні якості, світлі мрії про щасливе майбутнє.

Аналіз двох перших творів І. С. Нечуя-Левицького, таким чином, дає підстави твердити, що початкуючий автор, хоча й ставився з великою увагою до літературно-теоретичних настанов П. Куліша і М. Костомарова, вже повістю «Дві московки» і оповіданням «Рибалка Панас Круть» заперечував гасло—творити літературу «для домашнього обіходу». І хоча П. Куліш вважав його своїм учнем, дійсними вчителями автора «Двох московок» і «Рибалки Панаса Крутя» були Т. Г. Шевченко та російська реалістична література М. Гоголя і І. Тургенєва.

Г. Й. ЧЕРНЯВСЬКИЙ,
кандидат історичних наук

ЕКСПОЗИЦІЙНА І МАСОВА РОБОТА КАНІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МУЗЕЮ-ЗАПОВІДНИКА «МОГИЛА Т. Г. ШЕВЧЕНКА»

1. Комуністична партія і Радянська держава з перших років існування Радянської влади вживала заходів щодо увіковічення пам'яті великого Кобзаря українського народу Т. Г. Шевченка. У 1923 р. на могилі Т. Г. Шевченка, на Чернечій (Тарасовій) горі, біля м. Канева був споруджений перший пам'ятник поетові. Постановою Ради Народних Комісарів УРСР у 1925 р. територія навколо могили була оголошена державним заповідником [1]. У зв'язку з 70-річчям з дня смерті Т. Г. Шевченка (1931 р.) Раднарком УРСР прийняв постанову, яка вимагала перетворити Канівський заповідник «на дійсний культурно-освітній осередок». Постанова передбачала спорудження нового пам'ятника, збудування на території заповідника будинка ім. Т. Г. Шевченка для розміщення в ньому музею та інших культурно-освітніх установ, впорядкування Тарасової гори [1]. Новий пам'ятник (скульптор М. Г. Манізер) був відкритий у червні 1939 р. Поруч з пам'ятником створено літературно-меморіальний музей.

[1] Культурне будівництво в Українській РСР. Збірник документів. Том I, К., Держполітвидав УРСР, 1959, стор. 297—298.

2. Музей Т. Г. Шевченка у Каневі розміщено у просторому двоповерховому будинку поруч з могилою поета. З центром міста, від якого він знаходиться у 4 кілометрах, музей має регулярне автобусне сполучення. Експозиція розміщена у 10 залах, де зібрано близько 2 тисяч експонатів.

5 залів присвячено окремим етапам життя і діяльності великого українського поета. Більшу частину експонатів цих залів становлять фотографії та репродукції літературних та художніх творів Т. Г. Шевченка, картини й скульптури радянських митців, що відтворюють життя поета. Серед експонатів є окремі оригінальні матеріали, зокрема рідкісні прижиттєві видання «Кобзаря» та інших творів, збірка «Наши, списанные с натуры русскими» (1841 р.) з ілюстраціями Т. Г. Шевченка.

Шостий зал містить матеріали про вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка українським та російським народами до Великої Жовтневої соціалістичної революції. Експонати характеризують розвиток революційних традицій Шевченка в українській дожовтневій демократичній літературі, творчість Шевченка на сцені дожовтневого періоду. Особливу увагу привертають матеріали, що відображають вшанування пам'яті поета більшовицькою партією та трудящими масами в столітній ювілей (1914 р.).

Останні чотири зали присвячені новому життю творів великого українського поета та художника в роки Радянської влади. Тут зібрано велику кількість творів Т. Г. Шевченка українською мовою та мовами усіх народів Радянського Союзу, закордонні видання, перше радянське видання поезій Т. Г. Шевченка (1918 р.) під назвою «Запретный Кобзарь». Зібрано багато музичних творів на тексти поета. Окремий розділ становлять фотографії пам'ятників Т. Г. Шевченку в різних містах і селах країни.

В останній час у зв'язку з підготовкою до 150-річного ювілею музей придбав нові експонати та експозиційне обладнання. Провадиться велика робота по створенню нових експозиційних комплексів.

3. На основі зібраних матеріалів музей провадить різнобічну масову роботу. Його відвідують представники усіх радянських республік, закордонні делегації та туристи. За

[1] Там же, стор. 537.

1963 р. кількість відвідувачів становила біля 170 тисяч чоловік. Записи у книгах відвідувачів, численні подарунки музею свідчать про палку любов радянського народу та трудящих інших країн до Т. Г. Шевченка. Наукові співробітники музею провадять змістовні оглядові та тематичні екскурсії, подають консультації. У містах і селах Черкаської області працівники музею читають лекції про Т. Г. Шевченка, зокрема «Черкащина у творах Шевченка», «Канівщина і Шевченко». У колгоспах області організовано пересувні виставки «Життя і творчість Шевченка», «Малярські твори Шевченка». Відвідувачам музею демонструються діафільми про великого українського поета і художника, звукозаписи музичних творів на його слова.

Музей подає велику допомогу в організації шевченківських музеїв та музейних кімнат на громадських засадах, зокрема у мм. Донецьку та Чигирині. З числа учнів старших класів музей готує громадських екскурсоводів.

Музей широко застосовує друковану пропаганду. Він видав декілька путівників, описів експозиції, буклетів. Особливо треба відзначити багато ілюстрований путівник (автор Я. М. Данилов) і буклет з численними фотографіями окремих експонатів та інтер'єрів залів (автор І. Г. Кутовий). Наукові співробітники музею виступають з популярними статтями у пресі і по радіо. За неповними даними у 1963 р. в центральній та місцевій пресі було надруковано біля 60 статей про Канівський музей. Видано змістовні листівки з закликом відвідати заповідник.

У зв'язку з 150-річчям з дня народження Т. Г. Шевченка масова робота значно розширюється. Канівський державний музей-заповідник «Могила Т. Г. Шевченка» займає значне місце в скарбниці української національної культури, є культурно-історичною цінністю всесоюзного значення.

С. І. НАКОНЕЧНИЙ,
аспірант МДБІ

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ДНІ В КЛУБНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (1921—1925 рр.)

1. З перших місяців після перемоги соціалістичної революції Комуністична партія і Радянська влада дбали про увічнення пам'яті видатних діячів культури та суспільної думки. В декреті про спорудження пам'ятників на їх честь, підписаному В. І. Леніним у липні 1918 року, було і славне ім'я великого сина українського народу — Тараса Григоровича Шевченка.

Щорічне вшанування його пам'яті на Україні, особливо після закінчення громадянської війни, перетворювалось на всенародне свято, в організації і проведенні якого активну участь приймали і клубні заклади республіки.

2. На початку відбудовного періоду в клубних заходах, присвячених пам'яті Шевченка, висвітлення життя поета і його боротьби з царизмом поєднувалось із завданням боротьби за відбудову народного господарства і подолання труднощів перехідного періоду.

В арсеналі клубних засобів політичного виховання трудящих були такі виправдані життям форми масової роботи, як мітинги-концерти, лекції, спектаклі, різноманітні тематичні вечори, усні газети і журнали, «шевченківські читання» тощо. Про їх ідейний вплив на маси яскраво свідчить успішне проведення в березні місяці всеукраїнських недільників пам'яті Шевченка.

3. Проведення в клубах шевченківських днів мало велике національно-культурне значення в житті Радянської України. Знайомлячись з культурною спадщиною геніального поета і художника, трудящі пізнавали тяжке минуле українського народу, його віковічну боротьбу за своє визволення з-під гніту поневолювачів. На клубних вечорах роз'яснювалась неправильна трактовка ототодження поглядів Шевченка з ідеями пролетарського визвольного руху. Разом з тим викривались спроби буржуазних елементів використати суперечності його творчого шляху для пропаганди націоналізму в розвитку української культури.

Висвітлення творчості великого Кобзаря було могутнім засобом партії у зміцненні дружби і братнього єднання українського і російського народів в їх спільній боротьбі за побудову соціалізму.

4. Відзначення шевченківських роковин викликало невгасимий інтерес до вивчення його життя і творчості. Тому не випадково в клубах під час проведення шевченківських вечорів роздавались портрети, біографія та твори поета, брошури і газети, присвячені його пам'яті. В 1922 році в клубах України починають створюватись «студії шевченкознавства», ширше використовуються його твори в художній самодіяльності, а пізніше і ставляться спектаклі про життєвий шлях Тараса. В підготовці до шевченківських днів наприкінці відбудовного періоду губсельбудами практикуються випуски спеціальних «Агітзбірників», що були однією із форм подання методичної допомоги клубним закладам на селі.

5. Підготовка до шевченківських днів пожвавлювала діяльність клубних закладів, сприяла залученню до їх роботи широких кіл громадськості. Про це свідчать турботи селян про забезпечення своїх вогнищ культури паливом і ос-

вітленням та створення за ініціативою трудящих клубів і музеїв імені Тараса Шевченка.

Проведення в роки відбудовного періоду шевченківських днів стало традицією клубної роботи, досвід якої творчо використовується і в наш час.

А. П. ВИНОГРАДОВ,
доцент, кандидат історичних наук

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ЮВІЛЕЇ 1911 ТА 1914 РОКІВ І СТАВЛЕННЯ ДО НИХ ЦАРИЗМУ

1. Самодержавство всіма силами намагалося витравити у народу пам'ять про великого Кобзаря, мстило поету і після його смерті. У зв'язку з 50-річчям з дня смерті Т. Г. Шевченка, що минало 26 лютого 1911 року (за старим стилем), царські власті вважали за необхідне вжити заходів щодо «паралізування діяльності» організованого прогресивною громадськістю Києва ювілейного шевченківського комітету. З цією метою вони поставили перед комітетом низку таких ганебних вимог, що останній, в особі свого почесного голови М. В. Лисенка, змушений був відмовитись від проведення публічних торжеств і склав повноваження. Царизм досяг своєї мети — вшанування пам'яті поета у 1911 році було зірвано.

2. Таку ж негативну позицію зайняли власті і у 1914 році, коли наближалось 100-річчя з дня народження видатного сина українського народу. На численні прохання громадськості ряду міст України дозволити створення ювілейних комітетів царські чиновники, підтримані міністерством внутрішніх справ, відповідали відмовою. Учням взагалі не дозволено було приймати участь у шевченківських торжествах.

3. У антишевченківській кампанії, що її розгорнув царизм, тон задавали погромники-чорносотенці. Київські великодержавники, наприклад, виступили проти закладки в місті пам'ятника народному поету. Їх «вірнопідданча» телеграма в Петербург дістала доброзичливий відгук: на проект пам'ятника було накладено заборону.

Запалені цим рішенням уряду, місцеві власті розпорядилися припинити підготовку до ювілею Т. Г. Шевченка і суворо наглядати за виконанням даного наказу як громадськими організацями, так і окремими особами.

4. Самодержавство всіляко перешкоджало проведенню вшанування пам'яті Тараса Григоровича не тільки на Україні, але і в інших місцях імперії. Так, у Петербурзі, зокрема, воно зірвало ювілейне засідання Відділення російської мови і словесності Російської Академії Наук.

5. Царизм «відзначив» ювілей Шевченка, як і в 1911 році, забороною його творів. В першу чергу було накладено арешт на «Кобзар», видавця притягли до судової відповідальності.

6. Єдиною організованою силою, що рішуче виступила проти реакційної політики уряду, були більшовики. 18 лютого 1914 року «Правда» присвятила Тарасу Григоровичу свою редакційну статтю «Кріпосники і Шевченко», в якій назвала його «найвидатнішим національним поетом», «поетом-*демократом*, співцем пригноблених мас народу». Більшовицька фракція IV Державної Думи надіслала в Думу запит щодо незаконності дій уряду, а представник фракції робітник Бур'янов виступив на засіданні Думи з яскравою викривальною промовою. Київський комітет РСДРП з приводу заборони шевченківських днів випустив спеціальну прокламацію.

7. Незважаючи на заборону властей, робітники, студенти, учні найбільших міст України відзначали 100-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка зборами, демонстраціями та страйками. Особливо бурхливо дні 25—26 лютого пройшли у Києві та Харкові. В ряді сіл України відбулися сходки селян, присвячені вшануванню пам'яті поета.

Шевченківські торжества пройшли також у Петербурзі, Москві, Тифлісі та інших містах Росії.

Відзначаючи ювілей Тараса Григоровича, робітники і передові кола інтелігенції продемонстрували дружбу і солідарність пригноблених царизмом народів.

8. Заборонні заходи самодержавства не тільки не залякали народні маси, а, навпаки, ще більше згуртували їх, сприяли підвищенню їх протиурядової, революційної енергії, що спеціально було відмічено Володимиром Іллічем Леніним в його статті «До питання про національну політику». В цьому, незважаючи на всю свою реакційність та непригляднiсть, і полягало позитивне значення короткозорої політики царизму в питанні про вшанування пам'яті Тараса Григоровича Шевченка.

НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ,
посвященная 150-летию со дня рождения
Т. Г. ШЕВЧЕНКО

(на украинском языке)

Відповідальний за випуск доцент *Г. А. Кравець*
Обкладинка *А. М. Храбана*

БЦ20164 від 5/III-64 р. Друк. арк. $2^1/_8$. Умовно-друк. арк. $2^1/_8$.
Папір $60 \times 90^1/_{16}$. Зам. № 837. Тир. 300.

4-а друк. МШС. Харків, Гончарівський бульвар, 6/2

НАБ 0-30